

çant tortura' (car hi ha «tortus: βάσανος» en CGL II, 256.9); «satyrion: *turmentalis*» CGL III, 578.63 (cf. «s.: torminaleme» en el Pseudo-Apuleu) i l'altre nom de planta «*turmentilla/ella*: *tursina*» CGL III, 578.69; «: ileicon» III, 595.72, 628.67.

Explicació d'aquest canvi fonètic? En tot cas, no és de fonètica normal, i no se'm vingui amb les acostumades vaguetats d'«equivalència acústica», «Verhörung» o «canvi normal de *o* pretònica en *u*» (a la manera dels disbarats del superficial Barnils). No crec que puguem pensar en una restitució etimològica *TORCMENTUM, que llavors potser sí que podríem postular un tractament especial davant grup triconsonàntic, a la manera de *punt PUNCTUM*, *ungla*, *puny*, *punyir*, *unça*, *escurçar* (d'on *curt*), *acunçar* i *cunç*, *unflar* etc. Tampoc crec que ens puguem refiar de l'aparent paral·lelisme amb *turma/turmell/Turmeda/tormo*, car aquí poden entrar en joc fets de fonètica o d'apofonia en la base pre-romana. Notem, en efecte, que hi ha *turma/tormo* en castellà però *tormento*. M'inclino a creure que la clau està en aquelles grafies del llatí merovingi.

El cast. *tormento*, amb la seva manca de diftongació, dóna indici que per més que *TORMENTUM* vagi ser sempre més popular i arrelat que el sinònim *tortura*, *torturar*, tanmateix conservava algun tint de semicultisme: el mot estava particularment en mans de gent de justícia (que usaven o prohibien el procediment) i de gent d'església (els de l'Infern, els de la consciència, els del martirologi). I en aquests ambients, que persistien a parlar o escriure un llatí cada cop més macarrònic, hi ploïen les ultracorreccions i les pseudo-etimologies (cf. *turma* 'munició': el gr. *tornus* sovint llatinitzat en *turnus*, el mateix romànic *turma* 'testicle' (òrgan protagonista en aquella tragèdia); aquella gent que s'estava rectificat constantment quan els venien *colpa*, *ombra*, *sorgere*, *noncupat*, i posaven eruditament *culpa*, *umbra*, *surgere*, *nuncupat*, degueren tenir la iniciativa del *turmentum*. I no és estrany que això s'encomanés a tots els bons ciutadans d'aquells dos països, que foren la gran ciutat medieval del Dret Justinianeu (*Lo Codi*, *Commemoraciones*, Costums de Tortosa), i les víctimes de la Reforma i Contra-Reforma prematures dels Ss. XII-XIII.

Turmentar. S'ha vacil·lat entre les formes en *t-* i en *a-*, aquella, però, sempre predominant: «la ànima mia no pot entrar en paradís ab victòria del martire, si tu no fas lo meu cors *turmentar* als teus maselers», *VidesR*, 66r2 (traduint *torqui a carnificibus*, 171.31); «tu no has encara fets tan greus peccats, que dejes *turmentar* ton cors e nosaltres, qui anc no faem injúria ni tort», Llull (*Blanq.*, *NCL* I, 61.17); «dels mals hon és eren *turmantats*», Reixac (*Q.*, 121.26). En Llull de vegades s'estalonen les dues variants: «el cors féu ésser pobre, venut, *turmentat*, trebaylat, menyspreat, mort en la creu, e sofferit que vils hòmens l'*aturmentassen* e l'auciessen», Llull (*Merav.*, *NCL* III, 171); «lo foc d'infern --- *tormenta* cascú segons la qualitat del delictre que haurà comès», BMetge (*Somni* III, *NCL.*, 100.26).

Més amunt hem donat testimonis de *tormentar* en els Usatges, *turmentar* en Bernat Metge, en Joan Esteve, en Jaume Roig, d'*aturmentar* en Pere Serafí i en el Maestrat i *enturmentar* a Urgell; *turmentat* figura en Eiximenis (*Angels*, 129). «Los jutges --- tornaren al cavaller e digueren-li --- Tirant ha'ns ofert --- poseu aquests fets en nostre poder --- —Oh, quant me desplaui! —dix lo cavaller— què voleu *turmentar* a qui tant *turmentat* sta! Prou paraules heveu despès ---», JnMartorell (*Ag.* I, 244). Modernament es va vacillar bastant entre *turmentar* i *aturmentar*, aquell predominant des de la fi del S. XIX (Fabra, *Gram.* 1912, pàgines 267, 449), tot i que alguns preferien l'altre: «Records de les terres novelles, / no heu sadollat l'afany pregon, / aqueixa passió violenta, / que nit i dia m'*aturmenta*, / de córrer sempre i veure el món», Coromines (*Eleg. de Val.*, 16e, O. C. 1398).

Turmentador [Llull, *Art Amativa* 287; 1472, JnEsteve, 7-4-v]; *turmentable*, *abilitat*. +*Turmentant* 'torturador' (Eiximenis, *DAG.*); «relació deja ésser enfre *turmentant* e *turmentable*», Llull (*ASCI* II, 419).

Turmentós [Belv.]: has vist la soca arrodonida i esvelta de l'eucaliptus, quan la pròpia exuberància i el *turmentós* llevant l'han despallada de la rullada escorça ---? Els braços de Myrtocleia són així!, Coromines (O. C., 1358.6f.). +*Turmentaire*: «Ei, *turmentaires*, garfidors --- caleu foc a la llenya i abranderu les pinces!», JoCarner (trad. *torturers*, en Thackeray, *La Rosa i l'anyell*, 1924, p. 89). +*Turmentament*: «comença ell per preparar-se per la tercera, la del real *turmentament* del cos», JoCarner (1917, trad. de Wisemann, *Meditacions d. l. Passió*, 63).

Torca 'collaret' ant., pres del ll. *torques* id.: «En mon jovent, / mullers prenguf / --- / quant me fon cara / lur messió / --- / cosa mirable: / tantes hostilles, / *torques*, manilles, / collàs, vestits / ---», JRoig (*Spill*, 7068). D'aquest mot llatí és derivat el cast. ant. *torcazo*, mod. *torcaz*, 'tudó', per als quals veg. *DECH* v, 552b52-553a32. Del qual existí una variant mossàrab, supervivent en parlars catalans: *turcatxo* (Fraga, 1956), que es devia estendre almenys fins al Maestrat, car prop de la Serra d'En Galceran hi ha *trucatxo* com a NL. Però avui aquesta forma apareix reemplaçada com a apellatiu per una de catalanitzada o castellanitzada fonèticament: *turkásos* està en ús a la Serra d'En Galceran, i a Portell de Morella hi ha el Barranc del *turkás* (1961); també a l'extrem S.: *coloms torcaços* (i no *tudons*) diuen a Petrer (1963); i a Ribag.: un *turkásos* 'un tudó' (Benasc, 1965). *Entorquillat*.

CPT.: *Turmenta-ànimes*. *Torcecoll* [Lab., definit *llepallosa*, i *torcicoll* definit *pastorella*]. *Torticoli* [-*icolis* 1868, *SLitCosta*], pres del fr. *torticoli(s)* [S. XVI] que sembla ser adaptació de l'it. *torticoli* 'colls torts' (*DECH* v, 554b i nota 4).

¹ A Ribagoça la dificultat no existí, gràcies als participis en *-ét* o *-éu* que són normals allà en els verbs en *-re* o *-er*: «El ble no estava *torhéu*» 'torçat, caragolat' Cercuran (1965). Notem que allí i en alt-arag. el verb s'aplica a l'acció de trenar, caragolar o filar torcent: de manera que tenen dues menes de fus, el